

УДК 37.015.31:130.12

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2024.3.6>

Галина РУСИН

доктор педагогічних наук, професор кафедри початкової освіти, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, Україна, 76018

ORCID: 0000-0001-9601-5466

Роксоляна ЗОЗУЛЯК-СЛУЧИК

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, Україна, 76018

ORCID: 0000-0001-6066-590X

Бібліографічний опис статті: Русин, Г., Зозуляк-Случик, Р. (2024). Розвиток духовності сучасної молоді в процесі професійного становлення. *Acta Paedagogica Volynienses*, 3, 42–48, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.3.6>

РОЗВИТОК ДУХОВНОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

У статті обґрунтовується необхідність навчання сучасної молоді людинознавству, акцентуючи на тому, що знання набувають справжньої цінності лише тоді, коли сприяють підвищенню людяності. Обговорюються такі моральні принципи, як гуманність, милосердя, взаємодопомога, віра та любов до людей, які були закладені християнством і стали основою нової культури. Висвітлено важливість інтеграції цих цінностей у систему освіти з метою формування гармонійної та морально зрілої особистості.

Подано, що реформування національної системи освіти в контексті культурного, соціального, інтелектуального, духовного та економічного розвитку суспільства зумовлює необхідність підготовки нової генерації фахівців. Такі фахівці повинні бути здатні осмислювати педагогічні реалії, враховувати досвід минулого та ефективно функціонувати в умовах полікультурного освітнього середовища. Ця ідея знайшла своє відображення в нормативно-правових документах, які визначають сучасну європейську гуманітарну політику з урахуванням національних особливостей та духовних цінностей.

З'ясовано, що у контексті інтеграції України до міжнародної освітньої спільноти, однією з ключових ідей виховання є принцип культуровідповідності. Цей принцип визначає зміст виховного процесу, який базується на загальнолюдських цінностях, а також на цінностях і нормах національної культури та регіональних традицій. Формування духовних цінностей майбутніх учителів початкової школи під час навчально-виховного процесу відіграє важливу роль у становленні особистості, яка зможе гідно представляти свою країну і поважати представників інших культур.

У статті духовні цінності визначаються як специфічний вид цінностей, що максимально відповідають сутнісним силам людини і сприяють її оптимальній самореалізації. Вони є основою гуманізації суспільних відносин та утвердження людини як найвищої цінності в ієрархії цінностей.

Зазначено, що суспільству, стурбованому перспективами свого «майбутнього», проблема трансляції духовних цінностей притаманна практично завжди. Інша справа, що в переломні моменти історії відсутність трансляції культури, злам традиційних цінностей призводять до спотворення і спрощення в духовній сфері особистості.

Ключові слова: духовність, цінності, моральні принципи, культура, сучасна молодь, професійне становлення.

Halyna RUSYN

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Pedagogy of Primary Education, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 57 Shevchenko str., Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76018

ORCID: 0000-0001-9601-5466

Roksoliana ZOZULIAK-SLUCHYK

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 57 Shevchenko str., Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76018

ORCID: 0000-0001-6066-590X

To cite this article: Rusyn, H., Zozuliak-Sluchykh, R. (2024). Rozvytok dukhovnosti suchasnoi molodi v protsesi profesiinoho stanovlennia [Development of the spirituality of modern youth in the process of professional formation]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 3, 42–48, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2024.3.6>

DEVELOPMENT OF THE SPIRITUALITY OF MODERN YOUTH IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL FORMATION

The article substantiates the necessity of teaching modern youth humanities, emphasizing that knowledge acquires real value only when it contributes to the improvement of humanity. Such moral principles as humanity, mercy, mutual aid, faith and love for people, which were established by Christianity and became the basis of the new culture, are discussed. The importance of integrating these values into the education system for the purpose of forming a harmonious and morally mature personality is highlighted.

It is submitted that the reform of the national education system in the context of cultural, social, intellectual, spiritual and economic development of society necessitates the training of a new generation of specialists. Such specialists must be able to understand pedagogical realities, take into account the experience of the past and function effectively in the conditions of a multicultural educational environment. This idea is reflected in regulatory documents that define modern European humanitarian policy, taking into account national characteristics and spiritual values.

It was found that in the context of Ukraine's integration into the international educational community, one of the key ideas of education is the principle of cultural relevance. This principle determines the content of the educational process, which is based on universal human values, as well as on the values and norms of national culture and regional traditions. The formation of spiritual values of future primary school teachers during the educational process plays an important role in the formation of an individual who will be able to adequately represent his country and respect representatives of other cultures.

In the article, spiritual values are defined as a specific type of values that maximally correspond to a person's essential strengths and contribute to his optimal self-realization. They are the basis of the humanization of social relations and the affirmation of a person as the highest value in the hierarchy of values.

It is noted that a society concerned about the prospects of its «future» is almost always subject to the problem of the transmission of spiritual values. Another thing is that at the turning points in history, the lack of cultural transmission, the breakdown of traditional values lead to distortion and simplification in the spiritual sphere of the individual.

Key words: spirituality, values, moral principles, culture, modern youth, professional formation.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасні дослідження підтверджують, що українці протягом століть зазнавали неправних втрат найкращих представників свого генофонду. Це, безумовно, негативно позначилося на їхніх нащадках, особливо в порівнянні з народами, які розвивалися за законами природного відбору, де виживали найсильніші. Тому необхідно динамічно адаптуватися до сучасної соціальної реальності, яка постійно змінюється, щоб надолужити втрачений розвиток. Процес соціалізації, з одного боку, забезпечує нормальне функціонування індивіда в суспільстві, але з іншого боку, суспільство розвивається все стрімкіше, що викликає багато кризових ситуацій. Це створює потребу в аналізі механізмів, які можуть забезпечити самозахист особистості в таких умовах.

Одним з таких механізмів є формування і розвиток духовності як складової частини процесу соціалізації кожної особистості. Це ставить перед системою освіти і виховання завдання поєднання духовного збагачення особистості зі стимулюванням її соціальної активності в інших сферах суспільного життя, а також

забезпечення психологічної і соціальної підготовки до можливих труднощів як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. У кінцевому результаті це сприяє не тільки ефективному функціонуванню в суспільстві, але й самовираженню та самореалізації особистості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема вивчення феномену духовності завжди була актуальною. Аспекти духовного виховання висвітлено в Декларації про християнське виховання, а також проаналізовано в працях митр. Андрія Шептицького, блаж. Любомира Гузара та ін. Вихованню духовності в системі освіти приділяли увагу Г. Ващенко, О. Вишневський, І. Огієнко, П. Юркевич, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші.

У сучасній педагогіці є низка досліджень М. Євтуха, І. Беха, Н. Скотної, М. Савчин та ін., які розкривають сутність духовного розвитку у процесі професійної підготовки.

Проблемі формування цінностей останнім часом присвячують свої праці все більше науковців О. Вишневський, В. Крижко, О. Савченко, Н. Ткачова та інші. Такі науковці, як С. Гончаренко, Т. Яблонська та інші, схиля-

ються до розуміння виховання як створення умов для самовиховання, саморозвитку особистості. У такому разі провідні цілі педагогічного процесу орієнтують молоду особистість не на примусове наближення до ззовні нав'язаного ідеалу, а на організацію інтенсивного самовдосконалення на ідеях гуманістичних загальнолюдських цінностей.

Мета статті – проаналізувати теоретичні аспекти духовності сучасної молоді в процесі її професійного становлення.

Виклад основного матеріалу. Духовність пробуджується в людині з моменту, коли вона вперше задумується над сенсом свого існування, своєю ідентичністю та місцем у світі. Духовний рівень свідомості характеризується розумінням того, що Всесвіт є єдиним організмом, а Земля разом з усіма її істотами – невід'ємною його частиною. З цього випливає, що всі живі істоти Всесвіту мають отримувати таке ж ставлення, як і до самого себе. Усі явища та сутності світу взаємопов'язані: людина з людиною, людина з природою, людина з мистецтвом.

Дослідження цього питання виявило проблему філософської та педагогічної рефлексії духовної сутності особистості. Сучасну молодь необхідно навчати людинознавству, оскільки знання мають справжню цінність лише тоді, коли вони сприяють підвищенню людяності. Гуманність, милосердя, взаємодопомога, віра та любов до людей – це моральні принципи, закладені християнством, які стали основою нової культури.

Вагомий внесок у розвиток української педагогіки духовності зробила свого часу С. Русова. У своїх працях вона вказувала на необхідність формування філософського світогляду, який би освітлював його працю та її основні завдання. Духовні ідеали, на думку С. Русової (1991), закладені в християнстві.

Проблеми духовних цінностей розроблялися та досліджувалися видатним педагогом В. Сухомлинським (1977, с. 11), який на перше місце ставив морально-духовний аспект особистості: «Одна із найцінніших якостей – людяність, глибока любов до дітей, любов, у якій поєднується сердечна лагідність із мудрою суворістю й вимогливістю батька, матері...». Педагог уважав, що в основу праці покладено служіння людям, самовіддача як найвище виявлення сутності людини, яка не спустошує, а зба-

гачує особистість, приносить їй радість і втілює найвищий рівень самосвідомості. Основа успіху – духовність, щедрість душі, висока культура почуттів, здібність розуміти сутність педагогічних явищ.

Всежиття та педагогічна діяльність В. Сухомлинського (1977, с. 19) є яскравим прикладом ідеалу, для якого головною цінністю є дитина, її розвиток та формування як особистості. Він писав: «Я буду виховувати словом і особистим прикладом. Діти повинні бачити в моїх словах і вчинках добро, правду, красу. За кожним моїм словом повинні стояти теплота, сердечність, щирість». В. Сухомлинський запитував: «Яка головна сила, що об'єднує людей у колективі?» і відповідав: «Майстерність виховання людини полягає в тому, щоб пробудити в ній здатність переживати найвищу людську радість від усвідомлення того, що я дав, створив, приніс щось хороше, потрібне, корисне людям» (Сухомлинський В., 1977).

На думку К. Ушинського (1983), «Духовний розвиток, духовне виховання людини зокрема і народу в цілому здійснюється не лише школою, але й декількома великими вихователями: природою, життям, наукою та релігією».

Духовний розвиток особистості – це процес індивідуального залучення до духовної культури суспільства, оволодіння загальнолюдськими, загальнокультурними, соціокультурними та національними цінностями, а також досвідом людства в процесі духовно-практичної діяльності та самостійного творчого розвитку кожної особистості.

Аналіз науково-педагогічної літератури свідчить про те, що питання, пов'язані з особистістю сучасної молоді, їх професійними якостями, знаннями, вміннями та навичками, не є новими, але залишаються актуальними і сьогодні.

У педагогічних дослідженнях зустрічається термін «духовність як професійна якість сучасної молоді». Вчені (Калита Н., Пантюк М., Садова І., 2021) трактують професійну духовність як складний стан внутрішнього світу, виділяючи її ознаки: безумовну віру в можливість дитини, професійний оптимізм, здатність дивуватися та дивувати своїх колег, прагнення до духовних пошуків і здатність до професійної рефлексії. Ми підтримуємо точку зору дослідників та приймаємо ці ознаки як основу

для формування духовних цінностей сучасної молоді.

Наголошується також, що професійна духовність спрямована на духовне зростання здобувачів. Викладач з радістю й добровільно передає своє духовне багатство здобувачам. Одухотвореними стають не лише професійні, а й особистісні якості викладача, його індивідуальні захоплення.

На думку вчених, духовність є досягненням суспільства, оскільки суспільство не лише створює умови для розвитку професійної духовності, а й використовує цю духовність на благо самої особистості.

Подібні ідеї зустрічаються і в інших працях дослідників, які визначають професійну духовність як «особистісну й соціальну цінність, що відображає внутрішній світ людини та стимулює її до педагогічної творчості». Підкреслюється, що головним напрямом розвитку духовності як професійної якості викладача є інтелектуальна та творча діяльність. Оволодіння різноманітними знаннями збагачує духовний світ і творчість, сприяючи створенню духовних цінностей та їх реалізації в діяльності. З огляду на ці позиції науковця, ми вважаємо, що до духовних цінностей необхідно включити також інтелектуально-творчу діяльність.

Практика показує, що духовність не завжди пов'язана з інтелектом або талантом людини. Відомі випадки, коли талановиті люди проявляли бездуховність, виражену в зазнайстві та пихатості, тоді як люди з низькими інтелектуальними здібностями демонстрували високу духовність. Безсумнівно, знання сприяють розвитку духовності, але для цього вони повинні стати особистісним надбанням.

Сучасна українська науковиця Ольга Сухомлинська (2006, с. 14) пов'язує духовність із культурою. За її словами, «духовність – це складний психічний феномен самоусвідомлення особистості, внутрішнє сприйняття, привласнення сфери культури, олюднення, вrostання в неї та розуміння як власного надбання».

А. Богуш (2005, с. 191) вважає, що духовні цінності людства є найвищими життєвими цінностями, які визначають усі інші цінності людини і суспільства. Їхній зміст розкривається в Біблії у трьох аспектах. Це християнські чесноти: покора, щедрість, цнотливість, доброзичливість, поміркованість, лагідність,

працьовитість. Досліджуючи розвиток духовності в контексті християнської педагогіки, науковиця підкреслює, що мораль – це система поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей, тобто це сфера суб'єктивних уявлень особистості про Добро і Зло.

Г. Сагач (2000) зазначає, що «духовність – це спосіб розбудови особистості, це, образно кажучи, зустріч із самим собою – своєю душею, внутрішнім «Я». Це вихід до ціннісних інстанцій розвитку, конструювання особистості та її менталітету. Це провідний чинник смислової гармонізації, поєднання образу світу з моральними законами».

На думку Г. Шевченко (2012), «духовність – це властивість людини, яка дозволяє сприймати світ на культурно-цивілізаційному, еколого-моральному рівнях і ставитися до нього на основі морально-етичних оцінок у поєднанні з «пізнанням» серця».

Ми поділяємо погляд Л.Сидоренко (2011) на поняття «духовність» як на стан свідомості і душі людини, за якого вона відчуває єдність із навколишнім світом і усвідомлює свою відповідальність за його існування. З цього відчуття виникає потреба в самовдосконаленні та житті за законами Краси, Добра і Творчості.

Отже, духовність – це гармонійне узгодження внутрішнього світу людини, душі та духу. Це інтегрована властивість особистості, яка дозволяє робити вільний вибір смислу життя на основі духовно-морального ідеалу; це піднесення до вищих цінностей, злиття образу Я з образом світу (Калита Н., Пантюк М., Садова І., 2021).

Згідно з позицією Ж. Юзвак (2000), духовність визначається як здатність людини до самореалізації та самовдосконалення через когнітивно-інтелектуальні, чуттєво-емоційні та вольові процеси, які сприяють успішному втіленню потреби в цілеспрямованому пізнанні та відображенні загальнолюдських етичних і естетичних цінностей в особистому житті, а також усвідомленню єдності з собою та Всесвітом.

А. Фасоля (1999), зокрема, акцентував увагу на важливості розвитку духовності та її зв'язку з моральністю, закликаючи до формування основних моральних почуттів у молоді, таких як любов до людей (альтруїзм), сором і «почуття совісті», які він вважав ключовими для морального орієнтування і духовного зростання.

Цінність, як філософське поняття, охоплює широкий спектр значень у філософії, соціології, психології та педагогіці. Вона визначається двома аспектами: перше – як позитивне або негативне значення об'єкта, що відрізняється від його характеристик; друге – як нормативна оцінка соціальної свідомості. Філософські визначення цінності різняться у деталях, але сутність усіх одна: цінність присвоюється об'єкту чи явищу, яке має значення для людини або групи осіб. Професор М. Савчин (2010) підкреслює, що духовні цінності пов'язані з загальнолюдськими, такими як збереження і розвиток людства, рівність між расами і націями, а також індивідуальна гідність людини як члена біологічного виду та розумної суспільної істоти.

Е. Помиткін (2006) розглядає психологічний механізм формування духовних цінностей як комплексний процес, що включає формування високо-духовних потреб і мотивів, пошук та усвідомлення значущої духовної інформації, а також створення задумів, цілей і планів для високодуховної діяльності. Важливою частиною цього процесу є емоційно-почуттєве закріплення духовних досягнень і їх вплив на зовнішні перетворення особистості, такі як зміна ставлень, самооцінки та особистісного досвіду. Вчений подає систему духовних цінностей як важливу психологічну основу для духовного розвитку особистості, особливо у контексті освітнього процесу, де вони виступають як якості, що регулюють свою поведінку та діяльність.

Отже, до основних прав і духовних цінностей людського роду включають такі аспекти: право на життя (вітальна цінність) і особисту свободу (валеологічна цінність); право на людське співтовариство (соціетальна цінність) і ліберальну свободу (ліберальна цінність); право на працю (прагматична цінність) і особисту власність (приватна цінність); право на пізнання (гностична цінність) і інформацію (інформаційна цінність); право на спілкування (комунікативна цінність) і індивідуальність (унікативна цінність); право на творчість (креативна цінність) і всебічний розвиток (калокативна цінність). Дослідники підкреслюють важливість системно-змістовної трансформації цих загальнолюдських цінностей у професійній діяльності як ключовий засіб духовного розви-

тку сучасної молоді (Калита Н., Пантюк М., Садова І., 2021).

Отже, аналіз поглядів вітчизняних теоретиків та практиків підтверджує, що проблема духовної культури особистості вчителя, зокрема її основних складових – духовних цінностей, привертає значну увагу науковців. Однак визначення, структура і основні компоненти духовних цінностей залишаються предметом академічних дискусій, що обумовлено складністю їх структури та багатогранністю процесу їх формування.

Ми підтримуємо погляд Л. Сидоренко (2011, с. 6), яка розуміє духовні цінності майбутнього фахівця як систему інтегративних якостей особистості, що сприяють її розвитку у різних сферах діяльності, орієнтованих на гуманістичні цінності. Для нас духовні цінності є основою особистості, її внутрішнім центром, джерелом розуму, почуттів і волі, які спонукають до творчо-перетворювальної активності та ставлення до людини та навколишнього середовища.

Готовність сучасної молоді до професійної діяльності ми розглядаємо через сформованість їхніх духовних цінностей, яка виявляється у самовдосконаленні, розвиненості особистісно-змістовної та емоційної сфер, наявності комунікативних якостей та здатності до творчо-перетворювальної діяльності. Для нас сформованість духовних цінностей сучасної молоді є інтегративною якістю особистості, що об'єднує духовний світ, світогляд, ціннісно-сміслові орієнтації, морально-естетичні ідеали та високий рівень професійної компетентності.

У сучасних умовах проблема духовних цінностей знаходиться у центрі уваги. Саме система цінностей визначає взаємодію суспільства з кожним індивідом, де духовні та моральні цінності лежать в основі вибору цілей, засобів та умов професійного становлення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі аналізу наукових джерел можна зробити висновок, що сфера духовних цінностей охоплює сенс життя та загальні моральні цінності. Визначення сенсу життя є вічною проблемою, на яку не існує єдиної відповіді.

Зазначено, що формування духовних цінностей у сучасної молоді є ключовим аспектом вдосконалення психолого-педагогічного

процесу професійної підготовки. Цей процес сприяє розвитку активної життєвої позиції, відданості обов'язку, сміливості, рішучості, відповідальності, порядності і чесності в міжособистісних відносинах. Визначено, що духовне виховання молоді стає одним з пріоритетів освіти, спрямованою на ознайомлення майбутніх фахівців з провідними духовними, освітніми і педагогічними цінностями. Це

включає усвідомлення актуальності застосування цих цінностей у практиці, постійне засвоєння ними у вчинковій діяльності та підтримку професійного й особистісного самовдосконалення.

Тому ми вбачаємо подальші наукові дослідження у розробці програми формування духовних цінностей сучасної молоді у вищих закладах освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богуш А. М. Уроки духовності дітям. Одеса: СВД Черкасов, 2005. 126 с.
2. Калита Н., Пантюк М., Садова І. Духовний розвиток особистості: історико-педагогічний аспект. *Молодь і ринок*. № 2 (188), 2021. С. 27–31.
3. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості: монографія. К.: Наш час. 2006. 280 с.
4. Русова С. Українська національна школа. *Україна*. 1991. № 5. С. 44–46.
5. Савчин М. В. Духовний потенціал людини: навчальне видання (монографія). Вид. 2-ге. Івано-Франківськ, 2010. С. 141.
6. Сагач Г. Слово животворяще (духовні засади педагогічної риторики) : навчальний посібник з педагогічної риторики для вищих і середніх навчальних закладів України. К.: Пошук, 2000. 286 с.
7. Сидоренко Л. С. Формування духовних цінностей майбутніх учителів початкової школи в навчально-виховній діяльності педагогічного університету: монографія. Дрогобич: РВВ ДДПУ імені Івана Франка, 2011. 160 с.
8. Сухомлинська О.В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді: загальні тенденції й індивідуальний пошук. Київ: Добро. 2006. С. 13.
9. Сухомлинський В. Вибрані твори: у 5-ти т. Київ: Радянська школа, 1977. С. 86.
10. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. К. : Рад. школа, 1983. Т. 1. С. 116.
11. Фасоля А. Формування духовного світу особистості: від теорії до практики. *Рідна школа*. 1999. № 3. С. 59–61.
12. Шевченко Г.П. Проблеми духовності людини ХХІ століття. *Духовність особистостіб методологія, теорія і практика*. № 5 (52). 2012. С. 241–250.
13. Юзвак Ж. Духовність: погляд психолога. Початкова школа. 2000. № 3. С. 5–7.

REFERENCES:

1. Bogush A. M. (2005). *Uroky` duxovnosti dityam* [Lessons of spirituality for children]. Odesa: SVD Cherkasov, 126 s. [in Ukrainian].
2. Kaly`ta N., Pantyuk M., Sadova I. (2021). *Duxovny`j rozvy`tok osoby`stosti: istory`ko-pedagogichny`j aspect* [Spiritual development of personality: historical and pedagogical aspect]. *Molod` i ry`nok #2* (188), S. 27–31. [in Ukrainian].
3. Pomy`tkin E. O. (2006). *Psy`xologiya duxovnogo rozvy`tku osoby`stosti* [Psychology of spiritual development of personality]: monografiya. K.: Nash chas. 280 s. [in Ukrainian].
4. Rusova S. (1991). *Ukrayins`ka nacional`na shkola* [Ukrainian national school]. *Ukrayina*. # 5. S. 44. [in Ukrainian].
5. Savchy`n M. V. (2010). *Duxovny`j potencial lyudy`ny`* [The spiritual potential of a person]: navchal`ne vy`dannya (monografiya). Vy`d. 2-ge. Ivano-Frankivs`k, S. 141. [in Ukrainian].
6. Sagach G. (2000). *Slovo zhy`votvoryashhe (duxovni zasady` pedagogichnoyi ry`tory`ky`)* [Life-giving word (spiritual foundations of pedagogical rhetoric)]: navchal`ny`j posibny`k z pedagogichnoyi ry`tory`ky` dlya vy`shhy`x i serednix navchal`ny`x zakladiv Ukrayiny`. K.: Poshuk, 286 s. [in Ukrainian].
7. Sy`dorenko L. S. (2011). *Formuvannya duxovny`x cinnostej majbutnix uchyteliv pochatkovoyi shkoly` v navchal`no-vy`hovnij diyal`nosti pedagogichnogo universy`tetu* [Formation of spiritual values of future primary school teachers in educational and educational activities of a pedagogical university]: monografiya. Drogoby`ch: RVV DDPU imeni Ivana Franka. 160 s. [in Ukrainian].
8. Suxomly`ns`ka O.V. (2006). *Duxovno-moral`ne vy`xovannya ditej ta molodi: zagal`ni tendencyi j indy`vidual`ny`j poshuk* [Spiritual and moral education of children and youth: general tendencies and individual search]. Ky`yiv: Dobro. S. 13. [in Ukrainian].
9. Suxomly`ns`ky`j V. (1977). *Vy`brani tvory` : u 5-ty` t* [Selected works: in 5 vol.]. Ky`yiv: Radyans`ka shkola, S. 86. [in Ukrainian].

10. Ushy`ns`ky`j K. D. (1983). Vy`brani pedagogichni tvory` : u 2 t. [Selected pedagogical works: in 2 vols.]. K. : Rad. shkola, T. 1. S. 116. [in Ukrainian].
11. Fasolya A. (1999). Formuvannya duxovnogo svitu osoby`stosti: vid teorii do prakty`ky` [Formation of the spiritual world of the individual: from theory to practice]. Ridna shkola. #3. S. 59–61. [in Ukrainian].
12. Shevchenko G. P. (2012). Problemy` duxovnosti lyudy`ny` XXI stolittya [Problems of human spirituality of the 21st century]. Duxovnist` osoby`stosti6 metodologiya, teoriya i prakty`ka. #5 (52). S. 241–250. [in Ukrainian].
13. Yuzvak Zh. (2000). Duxovnist`: poglyad psy`xologa [Spirituality: a psychologist's view]. Pochatkova shkola. #3. S. 5–7. [in Ukrainian].